

Xabiba JURABEKOVA,
Andijon mashinasozlik instituti dotsenti
 E-mail: tj2211@inbox.ru
 Tel: (+99894) 108-88-85.
 ADChTI dotsenti Z.Kabilova taqrisi asosida

LANGUAGE FEATURES OF THE RUSSIAN LANGUAGE IN INCREASING THE COMMUNICATIVE COMPETENCE OF STUDENTS

Annotation

This article analyzes the difficulties in mastering the phonetic, lexical and grammatical rules of the Russian language that students studying the Russian language may encounter. For non-native Russian-speaking students, various linguistic categories of the Russian language cause difficulties in certain areas such as phonetics, grammar, listening and speaking. The author believes that the main task of teaching students the Russian language is to develop the ability to work with text, and not with expressions. The necessary recommendations are given for familiarizing Russian language learners with difficulties in learning this language and finding appropriate ways to overcome them, as well as for teaching students how teachers can overcome such situations.

Key words: competence, phonetics, vocabulary, grammar, speech.

ЯЗЫКОВЫЕ ОСОБЕННОСТИ РУССКОГО ЯЗЫКА В ПОВЫШЕНИИ КОММУНИКАТИВНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ СТУДЕНТОВ

Аннотация

В данной статье анализируются трудности в освоении фонетических, лексических и грамматических правил русского языка, с которыми могут столкнуться студенты, изучающие русский язык. У студентов, не являющихся носителями русского языка, различные лингвистические категории русского языка вызывают трудности в определенных областях, таких как фонетика, грамматика, аудирование и говорение. Автор считает, что основной задачей обучения учащихся русскому языку является развитие умения работать с текстом, а не с выражениями. Даны необходимые рекомендации по ознакомлению изучающих русский язык с трудностями в изучении этого языка и поиску соответствующих путей их преодоления, а также по обучению студентов способам преодоления преподавателями подобных ситуаций.

Ключевые слова: компетентность, фонетика, лексика, грамматика, речь.

TALABALAR KOMMUNIKATIV KOMPETENTLIGINI ORTTIRISHDA RUS TILINING LISONIY XUSUSIYATLARI

Annotatsiya

Ushbu maqolada rus tilini o'rganayotgan talabalar duch kelishlari mumkin bo'lgan rus tilining o'ziga xos bo'lgan fonetik, leksik va grammatik qoidalari ni o'zlashtirishdagi qiyinchiliklar tahlil etiladi. Rus tili ona tili bo'lmagan talabalar uchun rus tilining turli lingvistik kategoriyalari ma'lum bir sohalarida, masalan, fonetika, grammatika va tinglash va gapirish sohalarida qiyinchiliklarni keltirib chiqaradi. Maqolada talabalarga rus tili o'qitishning asosiy vazifasi jumalalar bilan emas, balki matn bilan ishlash qobiliyatini rivojlantirish ekanligi ko'rib chiqilgan. Rus tilini o'rganuvchilarni ushbu tilni o'rganishdagi qiyinchiliklar bilan tanishtirish va ularni bartaraf etishda mos usullarni topish va o'qituvchilar tomonidan bunday holatlarni oldindan o'rganib, ularni bartaraf etish yo'llarini talabalarga o'rgatish borasida kerakli tavsiyalar beriladi.

Kalit so'zlar: kompetentlik, fonetika, leksika, grammatika, nutq.

Kirish. Har qanday tilni o'rganish jarayonida, inson tomonidan bir qator vazifalar bajariladi, yani u o'rganayotgan tilning belgilarini yaxhi o'rganishi, so'zlarning ma'nosini bilishi, shu so'zlardan foydalana olishi, ana shu tilda gapirilyotgan so'zlarni tushunishi, va nihoyat, shu tilda o'zi ham gapirish va yozish orqali o'zining fikrini tushuntira olishi kerak [1]. Faqat shundan keyingina inson o'rganilayotgan tilning grammatikasi bo'yicha bilim olishi va turli xil kompetensiyalarni (lingvistik, nutq, ijtimoiy-madaniy va boshqalar) o'zlashtira oladi [2].

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. Tilni bilish darajasi ijtimoiy o'zaro ta'sir jarayonida shakllanadi va nutq faoliyatida amalga oshiriladi. Shaxsning turli tillarni bilishi va ular orqali bemaol muloqotga kirish tushunchasi nafaqat nazariya, balki aloqa amaliyoti uchun ham muhimdir. Insonlarni muloqotga kirish jarayonida mukammal shaxs va malakali mutaxassis sifatida takomillashi muammolari xorijlik olimlar D.Xayms, M.Bayram, M. Fleming, M. Kanale, S. Li Makkey, N.X. Xornberger, Dj. Richards, V. Regan, M. Xovard, M. Sevil-Troyke, M. Meyerxoff, L. Baxman, A. Palmer, K. Kramsh, M. Selche-Mursiya, Z. Dorney, S. Terrell va boshqalar tomonidan o'rganilgan[9;12; 13].

Zamonaviy muloqot jarayonida shaxsning juda ko'p tillarni o'rgana olishi va bu narsa uning bilish qobiliyatini takomillashtirishi muammosi e'tiborsiz qoldirilgan deb aytish mumkin emas. Aksincha, so'nggi o'n yilliklarda unga tobora ko'proq ishlar bag'ishlangan. Ushbu muammoning turli qirralarini ishlab chiqqan olimlar qatorida biz Nemov R.S., Sarenkov D.I., Yu. N. Emelyanov, A. A. Bodalev, Yu. N. Jukov, N. Yu. Xryashchev, I.I Seregin, F.I Sharkov, M.A Vasilik, A.V.Xutorskiy va uning hamkasblari va boshqalarni ko'rsatishimiz mumkin[4;6;8; 9;10].

Tadqiqot metodologiyasi. Har bir o'qituvchi yaxshi biladiki, leksik materialni o'zlashtirmasdan turib, talabalarda mustahkam til bazasini yaratib bo'lmaydi. Ijodkorlik bilan ishlaydigan o'qituvchilar leksik materialni tanishtirish, mustahkamlash va uning talabalar tomonidan o'zlashtirilishini nazorat qilishning samarali usullarini topishga va amalda qo'llashga harakat qilmoqdalar. Lug'atni o'rgatishda o'qituvchi uchta muammoga duch keladi: birinchidan, ixcham satrlarda tilni optimal darajada egallash uchun kursga qanday so'zlar va qanday miqdorda kiritilishi kerak; ikkinchidan, leksik material o'qitish bosqichlari va davrlari bo'yicha qanday taqsimlanishi kerakligi; uchinchidan, chet tili lug'atini o'rgatishda qanday vositalar va usullardan foydalanish kerak. Lug'atni tanlash mezon, albatta, aloqa jarayoni uchun muayyan tuzilmalar, so'zlar, iboralar yoki boshqa birliklarning amaliy zaruratidir. Leksik birliklarning stilistik betaraffligi lug'atni tanlash mezon deb ham ataladi. Ikkinchisi, shuningdek, sinonimlarga nisbatan taqiqni olib tashlashni ham o'z ichiga oladi.

Tahlil va natijalar. Xabar mazmunining barcha tarkibiy qismlari (semantika, pragmatika, stilistika) intonatsiya vositalari bilan yangilanishi mumkin. Intonatsiyaning bunday imkoniyatlari uning voqelikni o'zlashtirishda ishtirok etishi va kognitiv modelni yaratishi talabalarning muloqot holatini ta'minlashni tashkil etishda ishtirok etishi haqida gapirishga imkon beradi.

Daslabki bosqichda fonetik material ikkita konsentratsiyaga bo'linadi: kirish fonetika kursi va fonetika kursi[3]. Kirish fonetik kursining maqsadi eshitish va talaffuz qobiliyatlarini rivojlantirish va fonetikaning asosiy xususiyatlari haqida bilimlarni egallashdan iborat. Fonetik eshitish ko'nikmasining rivojlanishi rus tovushlarini tanib olishni va ularni bir-biridan ajratish qobiliyatini o'z ichiga oladi (z – s: zloy-sloy, d – t: dom-tom, m – m': mal - mel, l – l': list - les).

Turli urg'u o'rinlariga bo'lgan so'zlarni va turli intonatsiyaga ega bo'lgan gaplarni bir-biridan farqlash zarur. Bu jarayonning boshqa tomoni tovushlarni, so'zlarni va jummalarni talaffuz qilishni o'rganishdir. Fonetikaga kirish kursining qamrovi asosiy fonetika bo'lib, uni o'zlashtirish barcha millat va mutaxassislik talabalari uchun asosiy shart hisoblanadi.

Tovushlar quyidagi ketma-ketlikda hosil bo'ladi: alohida holatda, bo'g'inlarda, so'zlarda, gaplarda. So'z ustida ishlash urg'u qo'yish, turli xil bo'g'inlar soni va urg'uning turli bo'g'inlarga tushishi, so'zlarning ritmik modellarini mashq qilishni o'z ichiga oladi. Urg'u ustida ishlash ruscha talaffuzni rivojlantirishda zaruriy bo'g'indir. Urg'uni o'rgatish E.A.Brizgunova tomonidan ishlab chiqilgan yetti turdagi urg'u tuzilmalari asosida amalga oshiriladi [4].

E.A.Brizgunova tomonidan ishlab chiqilgan urg'u tuzilmalari(UT)

UT	ishlatilishi	misol
UT-1	-darak gaplarda xabarni ifodalashda kuzatiladi; - zarba qismida ohangning pasayishi bilan tavsiflanadi.	Анвар стоит на улице. Наргиза читает.
UT-2	- so'roq gapda so'roq so'zlari bilan amalga oshiriladi; - urg'uli qism ohangning biroz oshishi bilan talaffuz qilinadi.	Кто отвечает на вопрос? Что читает Наргиза?
UT-3	- so'roq so'z/siz so'roq gap; - ushbu urg'u qilingan qismda ohangning sezilarli darajada oshishi bilan tavsiflanadi.	Это Равшан? Её зовут Наргиза?
UT-4	- qiyosiy bog'lovchi a bilan ishlatilgan so'roq urg'usi; - urg'usiz bo'g'inlarda davom etuvchi urg'uli qismida ohangning ko'tarilishi kuzatiladi.	А ты? А это?
UT-5	- bahoni olmoshli so'zlar bilan ifodalashda amalga oshiriladi; - urg'u qismida ohangning kuchayishi kuzatiladi.	Какой сегодня день?
UT-6	UT-5 kabi, bahoni olmoshli so'zlar bilan ifodalashda amalga oshiriladi; -ohangning ko'tarilishi urg'udan keyingi qismda ham davom etadi.	Какой вкусный хлеб?
UT-7	-darak gaplarda to'liqlikni ifodalash uchun ishlatiladi, lekin urg'uli qism UT-1 dan farqli o'laroq, emotsional yuklanadi.	И Анвар стоит на улице.

Fonetikani o'rgatish mashqlari eshitish va artikulyatsiyaga bo'linadi. Bu biroq sun'iy bo'linish, chunki Fonetikani o'qitish jarayoni ikki tomonlama bo'lib, yuqorida aytib o'tilganidek, eshitish-talaffuz qobiliyatlari deb ataladigan ko'nikmalarni shakllantiradi. Leksik materialni mustahkamlash va faollashtirish bosqichida mashqlar tizimi bilan ishlash, leksik birliklar haqidagi bilimlar mustahkamlash asosida gaplar tuzish uchun so'z va iboralardan tez va to'g'ri foydalanish qobiliyati shakllanadi.

Nutqda leksik birliklarni birlashtirish va faollashtirish bo'yicha o'quv tizimi bir necha bosqichdan iborat: 1) so'zning kontekstdagi ko'rinishi; 2) funksional birlik sifatida ma'noning matn variantini semantizatsiya qilish; 3) so'zning matnga "qaytishi"; 4) matn asosida nutq o'rgatish yordamida so'zning ma'nosini matn variantida faollashtirish; 5) so'z ma'nosini kengaytirish, uni boshqa so'zlar bilan tizimli bog'lanish chizig'i bo'ylab o'tirib borish; 6) til va tayyorgarlik kommunikativ mashqlar majmuasida so'z ma'nolarini birlashtirish; 7) o'rganilgan leksik birliklar asosida har xil turdagi nutqni o'rgatish; 8) leksik birliklarni o'zlashtirishni nazorat qilishning har xil turlari.

Bo'lajak muhandisning ikki tilli lug'atdan foydalanishni bilishigina u uchun yetarli emasligi aniq. Talaba kerakli ma'lumotlarni faqatgina kompyuterdan emas, balki mutaxassisligiga oid rus tilidagi kitoblardan ham topish qobiliyatiga ega bo'lishi, bu esa o'z oldiga kasbiy rivojlanish va o'z faoliyat sohasida raqobatga dosh berish vazifasini qo'ygan yosh mutaxassis uchun dolzarbdir.

O'qituvchi deyarli har bir darsda yangi so'zlarni kiritishi kerak. Bu esa, o'z o'rnida, bir qator: yangi so'zlarni qanday taqdim etish kerak, qanday miqdorda, so'zlarning ma'nosini qanday tushuntirish kerak? kabi savollarni tug'diradi va hokazo. Biz ushbu savollarga faol va passiv minimum uchun alohida javob beramiz, chunki talab qilinadigan ko'nikmalar va ularni shakllantirishdagi qiyinchiliklar ularning har biri uchun har xil. Faol minimumning leksik birligi alohida gaplarda yoki izchil hikoyada og'zaki kiritilishi kerak.

Rus tilini o'qitish tizimida grammatika asosiy o'rinlardan birini egallaydi. Grammatika morfologiya, sintaksis va so'z yasallishidan iborat bo'lgan tizim hisoblanib, ushbu bo'limlarning barchasi bir-biri bilan chambarchas bog'liqdir: Morfologiya so'z turkumlari va ularning grammatik kategoriyalarini, sintaksis so'z iboralarining tuzilishi qoidalari, sodda va qo'shma gaplarning tuzilishini o'rgansa, so'z yasallishi bo'limi so'zning tuzilishi(koren, suffiks, prefiks, okonchaniye) va so'zlarning yasallishini o'rganadi.

Xabarni yaratish va idrok etishda grammatikadan foydalanish til yordamida dunyoni modellashtirishga misoldir. Grammatikani egallash tildan tashqari voqelikni aks ettiruvchi har qanday xabarlarini yaratishga imkon beradi. Grammatik jihatni yaratish quyidagi harakatlarni o'z ichiga oladi:

1) talabalarining kommunikativ ehtiyojlarini aniqlash; 2) ushbu ehtiyojlarni amalga oshirish uchun zarur bo'lgan grammatik materialni ajratib ko'rsatish; 3) maxsus grammatik vositalardan foydalangan holda kommunikativ ehtiyojlarni amalga oshirish uchun zarur bo'lgan malaka va ko'nikmalarni aniqlash; 4) grammatik materialni taqdim etish usullarini aniqlash va ko'nikmalarni rivojlantirish; 5) o'qituvchi rahbarligida bajariladigan harakatlarni nazorat qilish apparatini shakllantirish; 6) ma'lum bir mavzularni mustaqil o'zlashtirish uchun material ajratish (birlashtirish, takrorlash); 7) o'z-o'zini nazorat qilish va o'z-o'zini tuzatish apparatini shakllantirish.

Xulosa va takliflar. Rus tilini o'rganish jarayonida tilning fonetik, leksik va grammatik jihatlarini inobatga olgan holda yondoshish muhim ahamiyatga ega. Bunda talabalarining o'z ona tilini solishtirgan holda ta'lim berilsa ko'proq samaraga erishish mumkin. Shuning uchun matnlar, atamalar, terminologik birikmalar, grammatik atamalar tarjimalari, qiyosiy tahlil, tarjimalar darsning majburiy tarkibiy qismlari hisoblanadi.

ADABIYOTLAR

1. Щукин А.Н. Методика преподавания русского языка как иностранного: учебное пособие для вузов. Москва: Высшая школа, 2003:52 – 53.
2. Хавронина С.А., Балыхина Т.М. Инновационный учебно-методический комплекс. Русский язык как иностранный: учебное пособие. Москва: РУДН, 2008: 133 – 134.
3. Бочарникова, М. А. Понятие «коммуникативная компетенция» и его становление в научной среде // Молодой ученый. — 2009. — № 8 (8). — С. 130-132. — URL: <https://moluch.ru/archive/8/566/> (дата обращения: 25.12.2023).
4. БРЫЗГУНОВА, Е.А. Звуки и интонация русской речи. 3-е изд., перераб. М.: Издательство «Русский язык», 1977. 280 с.
5. Немов П.С. Практическая психология: Учеб. пособие. – М.: Гуманит. изд. Центр ВЛАДОС, 1997.- 320 с.

6. Основы теории коммуникаций. Под ред. Проф. М.А. Василюка. М.: Гардарики, 2006. С. 9-56.
7. Хомский Н. Язык и мышление. Москва: Изд-во Моск. ун-та, 1972.
8. Хуторской А.В. Ключевые компетенции и образовательные стандарты // Интернет-журнал "Эйдос". - 2002. - 23 апреля. <http://www.eidos.ru/journal/2002/0423.htm>.
9. Шарков Ф. И. Коммуникология: основы теории коммуникации: Учебник / Ф. И. Шарков. — М.: Издательско-торговая корпорация «Дашков и К°», 2010. — 592 с.) Седов К.Ф. Дискурс и личность. – М. Лабиринт, 2004. – 320 с.
10. Hymes D. On Communicative Competence. In J.V. Pride and J. Holmes (eds.), Sociolinguistics. Harmondsworth: Penguin, 1972: 269 – 293.